

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL: Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Tomasz Stępień, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Wojciech Falkowski, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień
Marie-Dominique Goutierre
Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Maciej Igielski (język polski), Adam Filipowicz (łacina, greka), Magdalena Płotka (łacina, angielski), Izabella Andrzejuk (francuski), Michał Zembrzusi (łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2014

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów

POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl

e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	9
Andrzej Maryniarczyk	
Cóż po filozofii św. Tomasza z Akwinu w czasach postmetafizycznych?	11
Artur Andrzejuk	
Etyka chronienia osób. Zarys problematyki.....	23

Rozprawy i artykuły

Mikołaj Krasnodębski	
Teoria osobowych relacji istnieniowych jako fundament rodziny w filozofii Mieczysława Gogacza.....	45
Magdalena Płotka	
Praktyczny wymiar poznania samego siebie w ujęciu Tomasza z Akwinu.....	61
Michał Zembrzuski	
Czy poznanie jest wyższe niż miłość? Uzasadnienie wyższości intelektu nad wolą w ujęciu Tomasza z Akwinu.....	75
Sławomir Kozerski	
Stosunek cnót do uczuć w filozofii św. Tomasza z Akwinu, na przykładzie cnoty męstwa.....	99
Paula Belina-Prażmowska	
Dlaczego czynimy zło? Trójpodział przyczyn zła moralnego według św. Tomasza z Akwinu.....	113
Grzegorz Baranowski	
Sprawiedliwość i cnota sprawiedliwości jako podstawa etyki prawniczej.....	129
Jakub Wójcik	
Pryncypia pedagogiki. Wokół filozoficznych podstaw wychowania w ujęciu Mieczysława Gogacza.....	139
Izabella Andrzejuk	
Etyka w służbie ascetyki. Rola cnót moralnych w życiu duchowym człowieka w ujęciu Aleksandra Żychlińskiego.....	157
Agnieszka Klimska	
Znaczenie uzasadnień filozoficzno-etycznych dla koncepcji zrównoważonego rozwoju.....	173
Marcin Klimski	
Antropocentryczna a biocentryczna koncepcja etyki środowiskowej na przykładzie ujęć Tadeusza Ślipki i Zdzisławy Piątek.....	187
Artur Andrzejuk	
Etyka pracownika nauki.....	205

Tłumaczenia

Piotr Roszak Mariologia światła. Komentarz do przekładu kazania <i>Lux orta</i> św. Tomasza z Akwinu.....	219
Tomasz z Akwinu Kazanie <i>Lux orta</i> (tłum. Piotr Roszak).....	223
Artur Andrzejuk Lekcja I Komentarza Tomasza z Akwinu do <i>Etyki Nikomachejskiej</i> . Wstęp Tłumacza.....	241
Tomasz z Akwinu Komentarz do <i>Etyki Nikomachejskiej</i> . Lekcja I (tłum. Artur Andrzejuk).....	244
Fernand Van Steenberghe Tomizm (tłum. Izabella Andrzejuk).....	255

Sprawozdania i recenzje

Michał Zembrzuski Sprawozdanie z „Symposium z okazji uroczystości św. Tomasza z Akwinu”.....	267
Radosław Siemionek Czy istnieje etyka niezależna względem Objawienia? Na marginesie książki Ralpa McInerney’ego <i>Zagadnienie etyki chrześcijańskiej</i>	273
Izabella Andrzejuk Recenzja: J. Zatorowski, <i>Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje</i> , red. M. Zembrzuski, A. Andrzejuk, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2013, ss. 236.....	289
Artur Andrzejuk Recenzja: Św. Tomasz z Akwinu, <i>O cnotach rozumu. Komentarz do VI księgi „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa</i> , przekład i opracowanie M. Głowala, J. Kostaś, M. Otlewska, W. Ziółkowski, Wrocław 2010, ss. 211.....	293

Polemiki i dyskusje

Urszula Wolska Dyskusja nad książką Artura Andrzejuka pt. <i>Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych</i> , Warszawa 2012, ss. 508.....	299
Marek P. Prokop Tomasz z Akwinu – teolog czy filozof. Kilka uwag do artykułu W. Golonki: <i>St Thomas d’Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i> „Rocznik Tomistyczny” 2(2013), s. 183 – 194.....	327
Nota o Autorach.....	337

Table of contents

Editorial	9
Andrzej Maryniarczyk What's after Thomas Aquinas' philosophy in postmetaphysical times?	11
Artur Andrzejuk Ethics of person protection. An outline of problems	23

Dissertations and articles

Mikołaj Krasnodębski Theory of personal existential relations as a foundation of family in Mieczysław Gogacz's philosophy	45
Magdalena Płotka Practical aspect of self-cognition in Thomas Aquinas' account	61
Michał Zembrzuski Is cognition better than love? Justification of intellect's superiority over will in Thomas Aquinas' account	75
Sławomir Kozerski The relation between virtues and feelings in Thomas Aquinas' philosophy. An example of fortitude	99
Paula Belina-Prażmowska Why do we do evil? Tripartite division of moral evil according to Thomas Aquinas	113
Grzegorz Baranowski Justice and virtue of justice as the basis of legal ethics	129
Jakub Wójcik The principle of pedagogy. On the philosophical background of upbringing in Mieczysław Gogacz's account	139
Izabella Andrzejuk Ethics serving ascethics. The role of moral virtues in human spiritual life in Aleksander Żychliński's account	157
Agnieszka Klimska The importance of philosophical and ethical justification for the concept of sustainable development	173
Marcin Klimski Anthropocentric and biocentric account of environmental ethics on example of Tadeusz Ślipko's and Zdzisława Piątek's versions	187
Artur Andrzejuk Ethics of scholars	205

Translations

Piotr Roszak Mariology of light. Commentary and translation of Thomas Aquinas sermon <i>Lux orta</i>	219
--	-----

Thomas Aquinas Sermon <i>Lux orta</i> (transl. Piotr Roszak).....	223
Artur Andrzejuk Commentary on <i>Nicomachean Ethics</i> . Lesson I Translator's introduction.....	241
Thomas Aquinas Commentary on <i>Nicomachean Ethics</i> . Lesson I (transl. Artur Andrzejuk).....	244
Fernand Van Steenberghe Thomism (transl. Izabella Andrzejuk).....	255

Reports and reviews

Michał Zembrzuski Report on the "Symposium on the occasion of celebration of Thomas Aquinas".....	267
Radosław Siemionek Is there an independent on revelations ethics? On the margins of a book by Ralph McInerny <i>Question of christian ethics</i>	273
Izabella Andrzejuk Review: J. Zatorowski, <i>Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje</i> , ed. M. Zembrzuski, A. Andrzejuk, Wydawnictwo von borowiecky, Warsaw 2013, pp. 236.....	289
Artur Andrzejuk Św. Tomasz z Akwinu, <i>O cnotach rozumu. Komentarz do VI księgi "Etyki nikomachejskiej" Arystotelesa</i> , transl. M. Głowala, J. Kostaś, M. Otlewska, W. Ziółkowski, Wrocław 2010, pp. 211.....	293

Controversy and discussions

Urszula Wolska Debate on book by Artur Andrzejuk <i>Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych</i> , Warsaw 2012, pp. 508.....	299
Marek P. Prokop Thomas Aquinas - theologian or philosopher. Some remarks on W. Golonka's article: <i>St Thomas d'Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i> „Rocznik Tomistyczny” 2(2013), p. 183 – 194.....	327

Note about authors.....	337
-------------------------	-----

Sprawiedliwość i cnota sprawiedliwości jako podstawa etyki prawniczej

Słowa kluczowe: etyka, sprawiedliwość, cnota, prawo

Celem niniejszej pracy jest próba nakreślenia relacji pomiędzy normatywną etyką prawniczą a jej aksjologicznymi podstawami. Należy na wstępie zasygnalizować, że rozważania dotyczyć będą prawa stanowionego (nie zaś prawa natury), mianowicie etyki prawniczej jako zbioru norm obowiązujących osoby uprawiające profesję prawniczą (adwokatów, sędziów, radców prawnych itd.). Kluczową tezę artykułu jest stwierdzenie, że uzasadnienie etyki prawniczej musi odwołać się do kategorii innych niż prawnicze. Powyższy cel zostanie osiągnięty poprzez przedstawienie profesji prawniczej, analizę pojęcia sprawiedliwości, a następnie opis syntezy wartości sprawiedliwości z działalnością prawniczą, czego efektem jest normatywna etyka prawnicza.

I. Opis działalności prawniczej

Profesja prawnicza należy do zajęć o szczególnej doniosłości społecznej. Podobnie jak działalność lekarzy wpływa na jakość zdrowia i życie społeczeństwa, jak działalność nauczycieli wpływa na stan wiedzy i umiejętności członków społeczeństwa, tak działalność prawników wpływa na poziom sprawiedliwości w społeczeństwie. Można powiedzieć, że

prawnicy poprzez swoją zawodową działalność powodują aktualizowanie się sprawiedliwości (a także innych cnót, jak męstwo, umiarkowanie¹) w życiu zbiorowym, a w konsekwencji wpływają na kształt i rozwój danego społeczeństwa.

Zawody prawnicze nie mają jednorodnego charakteru. Obok typowych profesji prawniczych ukształtowanych

¹ „Sprawiedliwość jest to postępowanie zgodne z prawem, a prawo nakazuje i męstwo, i umiarkowanie, i łagodność. Dlatego sprawiedliwość jest największą z cnót”. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, 1129b, tłum. D. Gromska, Warszawa 1982, s. 162-163.

historycznie – sędziego, prokuratora, adwokata czy notariusza – w nowoczesnych państwach występują liczne stosunkowo nowe zawody prawnicze czy nawet paraprawnicze, których powstanie zostało wymuszone charakterem stosunków społeczno-gospodarczych, a te z kolei są efektem rozwoju technicznego. Do takich nowych zawodów zaliczamy m.in. doradcę prawnego, doradcę inwestycyjnego, doradcę podatkowego, widykatora, brokera ubezpieczeniowego, likwidatora szkód, zarządcę nieruchomości itp.

Generalnie możemy wyróżnić trzy zasadnicze funkcje pełnione przez prawników². Są to: tworzenie prawa – w Polsce prawo jest tworzone przez parlamentarzystów i niektórych wyższych urzędników. Obie te grupy są wspierane przez profesjonalnych prawników zwanych legislatorami³. Większość prawników w swojej działalności stosuje prawo, tzn. wykonuje czynności na podstawie i w granicach prawa, podejmuje czynności zawarte w dyspozycji normy prawnej w momencie zaistnienia hipotezy tej normy. Stosowanie prawa jest praktycznie nieodzowne w każdym zawodzie prawniczym. Do typowych profesji prawniczych stosujących prawo zaliczamy urzędników⁴. W praktyce każdy obywatel, uczestnicząc w życiu społeczno-gospodarczym, stosuje prawo, jednak z uwagi na skomplikowany cha-

rakter norm prawnych obywatele proszą o radę lub zlecają dokonanie określonych czynności wyspecjalizowanym profesjonalistom – prawnikom. Stanie na straży przestrzegania prawa jest funkcją o szczególnej relacji – polega na stosowaniu prawa celem ochrony przestrzegania i autorytetu tegoż prawa. Funkcję tę najczęściej wykonują prokuratorzy, komornicy i profesje o charakterze paraprawniczym – służby mundurowe.

Roman Tokarczyk wyróżnia także prawników „nauczających prawa”⁵. Szeroko rozumiana funkcja edukacyjna prawników ma wbrew pozorom szczególnie istotne znaczenie. Prawnicy w kontaktach ze swoimi klientami, petentami i innymi zainteresowanymi osobami poprzez dokonywane czynności, udzielane rady, podejmowane decyzje i wypowiedane słowa nauczają te osoby prawa. Wykonywanie czynności zawodowych przez prawników może mieć istotny wpływ na prawną świadomość społeczeństwa i jego wiedzę o prawie, a w konsekwencji na jakość sprawiedliwości w tym społeczeństwie. Poszczególne funkcje pełnione przez prawników przenikają się. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie profesji sędziowskiej. Sędziowie formalnie działają na podstawie i w granicach ustaw, poprzez wyroki i orzeczenia stoją na straży przestrzegania prawa, jak również pouczają ludzi o prawie⁶. Natomiast prawotwórczy cha-

² R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2011, s. 43.

³ Zob. ustawa z 8 sierpnia 1996 roku o Radzie Ministrów (Dz.U. 2012, poz. 309) w zakresie dotyczącym Rządowego Centrum Legislacji.

⁴ Administracja działa na podstawie i w granicach prawa – w nowoczesnych państwach zasadą jest, że to, co nie jest zakazane, jest dozwolone. Zasada ta dotyczy administracji publicznej, która może podejmować działania tylko wtedy, jeżeli jest to przewidziane prawem.

⁵ R. Tokarczyk *Etyka prawnicza*, dz. cyt., s. 43.

⁶ Orzeczenia sądowe mogą pełnić funkcję edukacyjną i wychowawczą.

rakter sądownictwa może budzić liczne zastrzeżenia. Na gruncie Monteskiuszowskiej teorii trójpodziału władzy sędziowie należą nie do władzy ustawodawczej, ale do władzy sądowniczej. Oficjalnie więc sędziowie jedynie stosują i interpretują normy prawne. Trzeba jednak zauważyć, że poprzez orzeczenia i interpretacje mają niezwykle doniosły wpływ na charakter norm prawnych i spo-

sób ich stosowania. Dotyczy to w szczególności sędziów Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego. Ten ostatni może bezpośrednio uczestniczyć w procesie legislacyjnym. Jednak pogląd o prawotwórczym charakterze władzy sędziowskiej nie cieszy się uznaniem w nauce, przynajmniej w kulturze prawa stanowionego.

2. Analiza pojęcia sprawiedliwości

Skoro działalność zawodowa prawników realizuje sprawiedliwość, należy przybliżyć pojęcie sprawiedliwości, ponieważ rozbieżne jego rozumienie może prowadzić nie tylko do konfliktów prawnych, ale również etycznych i moralnych. Pojęcie sprawiedliwości możemy rozumieć dwójako. W najszerszym znaczeniu sprawiedliwość jest generalną zasadą polegającą na niezmiennej woli przyznania każdemu należnego mu prawa⁷.

Oczywiście zagadnienie sprawiedliwości i jej związku ze stanowieniem prawa, a także roli tej cnoty w gwarancji porządku publicznego poruszało wielu autorów: prawników, filozofów czy moralistów⁸. Związek sprawiedliwości z prawem szczególnie podkreślał i akcentował m.in. Platon w dialogu *Prota-*

goras, w którym pokazywał zależność sprawiedliwości od innych cnót⁹, a także Arystoteles: „Człowiekiem sprawiedliwym jest ten, kto trzyma się prawa i przestrzega tego, co słuszne; to, co sprawiedliwe, jest tedy tym, co zgodne z prawem i słusnością, to zaś, co niesprawiedliwe, jest tym, co niezgodne z prawem i słusnością”¹⁰. Podobnie Tadeusz Ślipko twierdzi, że sprawiedliwe działanie zachodzi wówczas, gdy odnosi się ono do „czegoś, co się znajduje w pewnym wymiarze poza jego twórczą sprawnością”¹¹ – do prawa. Jednak u Chaïma Perelman – logika i filozofa prawa – znajdujemy zestawienie rodzajów sprawiedliwości, które ze względu na usytuowanie w kontekście prawa stanowionego i jego relacji do ustroju państwowego uznajemy za najbardziej przy-

⁷ „Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuere”. Zob. K. Stępień, *Ulpian*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. 9, Lublin 2008, s. 590-592.

⁸ Zob. K. Kalka, *Sprawiedliwość i sprawności społeczne według św. Tomasza z Akwinu*, Bydgoszcz 1994; Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992; *Prawne, historyczne i doktrynalne aspekty sprawiedliwości*, red. P. Sadowski, Opole 2007; A. MacIntyre, *Czyja sprawiedliwość? Jaka racjonalność?*, Warszawa 2007.

⁹ Platon, *Protagoras*, 331 b 5, w: tenże, *Dialogi*, t. I, Kęty 1999, s. 290-291.

¹⁰ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, dz. cyt., s. 160-161.

¹¹ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1974, s. 172.

datne. Wyróżnionych zostało przez niego zasadniczo pięć różnych ujęć sprawiedliwości¹²:

1) Każdemu to samo (koncepcja komunistyczna, utopijna).

2) Każdemu według zasług (kryterium subiektywne, otwarta pozostaje kwestia, czym jest zasługa i jaki ma być jej stosunek do dobra, które człowiek ma za nią otrzymać).

3) Każdemu według dzieł (kryterium efektywności).

4) Każdemu według potrzeb (państwo opiekuńcze). Od tej koncepcji sprawiedliwości wywodzi się pojęcie sprawiedliwości społecznej. Problemy rodzi również określenie potrzeb poszczególnych ludzi, a w szczególności pochodzenia środków (redystrybucji) na zaspakajanie tych potrzeb. Nie da się ukryć, że potrzeby i pragnienia ludzkie stanowią indywidualną kwestię. Możliwa jest ustawowa regulacja zaspokajania najbardziej podstawowych potrzeb – praw ludzkich takich jak życie, zdrowie, mienie, pożywienie, wolność itp. Nie zmienia to jednak faktu, że sam sposób regulacji zaspokajania tak podstawowych potrzeb może rodzić liczne pytania o etyczność tych regulacji. Przykładem takiej wątpliwości jest problem moralności opodatkowania. Pomijając fakt, czy majątek danego człowieka jest efektem jego zasług lub ciężkiej pracy czy urodzenia lub

niemoralnych zachowań (np. kradzieży), wciąż pozostaje otwarte pytanie, w jakim stopniu etyczne jest obciążanie na rzecz państwa ludzi bogatych większymi daninami niż pozostałych członków społeczeństwa¹³, a także na ile pobieranie podatków jest zgodne z prawem naturalnym. Osobnym problemem jest kwestia moralności działalności państwa, która to działalność jest finansowana właśnie z podatków¹⁴. Tego typu problemami zajmuje się filozofia prawa.

5) Każdemu według pozycji (koncepcja arystokratyczna).

Św. Tomasz z Akwinu prezentuje sytuację człowieka, który popełnił przestępstwo jako przykład różnicy w pojmowaniu dobra¹⁵. Otóż sędzia pragnie, aby przestępca został ujęty i ukarany. Natomiast żona przestępcy pragnie, aby jej mąż uniknął grożącej mu kary. Zarówno żona, jak i sędzia pragną dobra, mimo że odmiennie rozumieją sposób jego realizacji. Dla sędziego ukaranie przestępcy będzie sprawiedliwe, natomiast dla żony pozostanie samą, możliwe, że bez środków do życia, ukaranie męża będzie niesprawiedliwością. Polski ustawodawca zauważył ten problem i ustanowił w kodeksie postępowania karnego art. 182 § 1¹⁶, który stanowi, że osoba bliska dla oskarżonego może odmówić zeznań. Różnice w pojmowaniu dobra i sprawiedliwości są realnym źród-

¹² C. Perelman, *O sprawiedliwości*, Warszawa 1959, s. 22-27.

¹³ Na to pytanie udzielono już odpowiedzi, np. jeden z argumentów mówi, że skoro bogaci posiadają większy majątek, to utrzymywanie w stabilności organizacji państwowej jest dla nich ważniejsze niż dla ludzi biednych – ochrona własności jest jednym z podstawowych zadań państwa.

¹⁴ Np. finansowanie z Narodowego Funduszu Zdrowia leczenia bezpłodności metodą *in-vitro*. Zgodnie z nauczaniem Kościoła metoda ta jest niemoralna, a w jej finansowaniu muszą partycypować wszyscy obywatele, przede wszystkim katolicy.

¹⁵ A. Zimmermann, *Czytanie Tomasza*, Warszawa 2011, s. 212-213.

¹⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555).

dłem konfliktów moralnych, etycznych i prawnych.

Zgodnie z polską ustawą zasadniczą „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”¹⁷. Rzeczpospolita Polska jest więc państwem demokratycznym i państwem prawnym¹⁸. Pojęcie sprawiedliwości społecznej jest trudne lub wręcz niemożliwe do zdefiniowania. Jednym z czołowych krytyków pojęcia sprawiedliwości społecznej jest Friedrich August von Hayek. Autor ten uważa, że „[...] tylko ludzkie działania mogą być nazywane sprawiedliwymi lub niesprawiedliwymi. [...] Stosowanie terminu «sprawiedliwy» do okoliczności innych niż ludzkie działania czy rządzące nimi reguły jest błędem kategoryjnym”¹⁹.

Od powyższej koncepcji F. A. Hayeka wychodzimy do pojęcia sprawiedliwości jako cechy ludzkiej. Według Arystotelesa „prawością jest pobrażać temu, co ludzkie; i baczyć na zamiar prawodawcy, a nie na jego słowa; na ducha

ustawy, a nie na jej literę; na to, co kto postanowił, a nie na to, co zrobił; na całość, a nie na część; i na to, jakim sprawca był zawsze lub przeważnie, a nie tylko w chwili obecnej; i pomnym być raczej doznanego dobra aniżeli zła; i raczej dobrodziejstw doznanych aniżeli wyświadczonych; i znosić cierpliwie krzywdę; i sprawy sporne rozstrzygać raczej słowami aniżeli czynami; i orzeczenie rozjemcy przenosić nad wyrok sądu, bo rozjemca dostrzega to, co prawe, a sędzia widzi tylko ustawę [...]”²⁰. Sprawiedliwość obok roztropności, męstwa i umiarkowania jest cnotą kardynalną. Cnoty te są wymienione w Piśmie Świętym: „Jeśli w życiu bogactwo jest dobrem pożądanym – cóż cenniejszego niż Mądrość, która wszystko sprawia? Jeśli rozważa jest twórcza – któreż ze stworzeń bardziej twórcze niż Mądrość? I jeśli kto miłuje sprawiedliwość – jej to dziełem są cnoty: uczy bowiem umiarkowania i roztropności, sprawiedliwości i męstwa, od których nie ma dla ludzi nic lepszego w życiu”²¹.

3. Etyka normatywna jako efekt dążenia prawników do sprawiedliwości

Prawnicy powodują stawanie się sprawiedliwości, tzn. sprawiają, że sprawiedliwość przestaje być abstrakcyjna, a sta-

je się materialna. Żeby taki proces był możliwy, muszą zaistnieć określone przesłanki, tzn. wpieryw muszą istnieć

¹⁷ Art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483).

¹⁸ Na temat państwa prawnego zob. A. Sylwestrzak, *Historia doktryn filozoficznych i prawnych*, Warszawa 2013, rozdział 39; G. Radbruch, *Filozofia prawa*, Warszawa 2009.

¹⁹ F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, t. 2, Chicago 1992, s. 31.

²⁰ Arystoteles, *Retoryka*, I, 13 (1374 b 10-21), tłum. D. Gromska, za: tenże, *Etyka nikomachejska*, Warszawa 2007, s. 190, przyp. 87.

²¹ Mdr 8, 5-7.

sprawiedliwe normy prawne lub normy, które można przynajmniej zinterpretować w ten sposób, aby ich stosowanie było sprawiedliwe. Następnie stosuje się normy prawne w sposób sprawiedliwy²², a na koniec w sprawiedliwy i praworządny sposób stoi się na straży przestrzegania sprawiedliwego prawa. Skoro działania określonego podmiotu mają prowadzić do sprawiedliwości, musimy założyć, że ten podmiot sam w sobie również musi być sprawiedliwy. Dlatego właśnie dobry prawnik musi posiadać cechę sprawiedliwości, aby tworzyć sprawiedliwe prawo i stosować je w sprawiedliwy sposób²³. Widzimy zatem, że kardynalna cnota sprawiedliwości powinna być najważniejszą cechą osoby wykonującej zawód prawnika. Pozostałe cnoty kardynalne, czyli męstwo, mądrość i roztropność, są jak najbardziej pożądane dla prawnika, jednak z uwagi na cel profesji prawniczej mają one charakter pomocniczy wobec cnoty sprawiedliwości.

Większość zawodów prawniczych, szczególnie tych typowych, ma charakter regulowany, tzn. prawo stanowione reguluje dostęp do zawodu, status, sposób działania i pozostałe kwestie związane z działalnością zawodową²⁴. Zakres tej regulacji określa ustawodawca. Pojęcia takie jak sprawiedliwość, roztropność, odwaga i mądrość mają zbyt

szeroki i niedookreślony charakter, aby mogły stać się przedmiotem regulacji norm prawa stanowionego. W związku z tym cnoty kardynalne stają się przedmiotem regulacji etyki normatywnej, a cnota sprawiedliwości staje się przedmiotem regulacji w szczególności etyki prawniczej. Słowo etyka pochodzi od greckiego słowa *ethikos* nawiązującego do *ethos*, co oznacza „zwyczaj”, „obyczaj”²⁵. Etyką nazywamy dziedzinę filozofii, która zajmuje się całokształtem refleksji nad moralnością, doktrynami i poglądami moralnymi, nad wartościami i ocenami moralnymi²⁶. „Przyjęło się w filozofii używać określenia etyka lub przymiotników etyczny i nieetyczny wtedy, gdy mamy na myśli bardziej kontekst teoretyczny lub gdy chodzi nam głównie o namysł nad dobrem i złem, podczas kiedy pojęcia moralność i jej pochodnych używamy raczej dla określenia konkretnych zachowań”²⁷. Należy zaznaczyć, że Arystoteles zaliczał etykę do filozofii praktycznej. Współczesną naukę o etyce dzieli się na: etykę opisową, etykę normatywną i metaetykę²⁸.

Według Tokarczyka socjologia moralności i psychologia moralności, opisując funkcjonowanie norm moralnych w społeczeństwie, tworzą etykę opisową. Jeżeli etyka opisowa zaczyna postulować lub proponować normy moralne, staje się etyką normatywną. Metaetyka

²² Normę prawną, która spełnia kryterium sprawiedliwości, można zastosować lub zinterpretować w ten sposób, że efekt stosowania będzie rażąco niesprawiedliwy.

²³ Otwarte pozostaje pytanie, czy niesprawiedliwe prawo można stosować w sprawiedliwy sposób.

²⁴ Zob. ustawa z 26 maja 1982 roku – Prawo o adwokaturze (Dz.U. Nr 16, poz. 124).

²⁵ M. Kulesza, M. Niziołek, *Etyka służby publicznej*, Warszawa 2010, s. 16.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, dz. cyt., s. 24.

docieka natomiast naukowej i filozoficznej istoty ocen i norm moralnych²⁹. Najbardziej praktyczne znaczenie z punktu widzenia działalności zawodowej prawników ma etyka normatywna. Prawo stanowione regulujące działalność zawodową poszczególnych profesji prawniczych stanowi pewne niezbędne minimum zobowiązujące prawnika do określonych działań wobec klientów, petentów, instytucji, przeciwników procesowych itd. Normy etyczne natomiast w swej istocie regulują stan doskonały. To właśnie poprzez istnienie i przestrzeganie norm etycznych wyraża się dążenie prawników do ideału, doskonałości i profesjonalizmu. Prawie każda profesja prawnicza posiada swój kodeks etyczny, czyli zbiór norm regulujących status, zachowanie, zwyczaje, stosunek do innych osób, nie tylko zresztą w życiu zawodowym. Podstawą aksjologiczną tych regulacji są właśnie cnoty kardynalne, a w szczególności cnota sprawiedliwości. Kodeksy etyczne różnią się zasięgiem obowiązywania (lokalne, regionalne, globalne), zakresem regulacji, sankcjami za ich nieprzestrzeganie itp. Podmiotem ustanawiającym te kodeksy są naj-

częściej różnego rodzaju stowarzyszenia zawodowe lub ich organy. Fakt, że obowiązywanie norm etycznych jest efektem działań organizacji branżowych, ma niebagatelny wpływ na prestiż tych zawodów, w przeciwieństwie do regulacji norm prawa stanowionego tworzonych przez organy państwowe. Normy kodeksów etycznych są zazwyczaj normami „miękkimi”, tzn. mają bardzo ogólny i raczej deklaracyjny charakter. Zaskakujące może się wydawać, że naruszenie norm etycznych może powodować bardzo dotkliwe sankcje. Najczęściej przed zastosowaniem sankcji wszczynane jest postępowanie dyscyplinarne, prowadzone przez różnego rodzaju komisje etyczne i sądy koleżeńskie. Sankcjami mogą być upomnienie, nagana, a nawet pozbawienie prawa do wykonywania zawodu. Istotnym dla wszystkich sankcji jest, przynajmniej potencjalny, ostracyzm środowiskowy wobec obwinionego. W niektórych przypadkach możliwe jest złożenie odwołania wobec rozstrzygnięcia komisji lub sąd koleżeńskich do organów państwowych, w tym sądów powszechnych.

4. Wybrane problemy etyki prawniczej

Klasycznym przykładem prawniczego konfliktu etycznego jest obrona oskarżonego przez adwokata³⁰. Z jednej strony mamy do czynienia z koniecznością realizacji sprawiedliwości, a z drugiej z dążeniem do uzyskania możliwie ko-

rzystnego rozstrzygnięcia dla klienta. Przyjmuje się, że adwokat ma zapewnić swojemu klientowi sprawiedliwy proces. Natomiast potencjalnie obrońca może być zainteresowany w uzyskaniu korzystnego rozstrzygnięcia wyłącznie z unie-

²⁹ Tamże.

³⁰ Problem ten opisał S. Sykuna. Zob. *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2008, s. 274-282.

winnieniem klienta, ponieważ wynosi z tego wymierne korzyści materialne i prestiżowe³¹. Eskalacja takiego konfliktu następuje, gdy klient przyznaje się obrońcy do zarzucanego mu czynu, a mimo to oczekuje podjęcia działań zmierzających do uniewinnienia. Co gorsza, oskarżony może mataczyć lub działać w zмовie z adwokatem celem uzyskania korzystnego rozstrzygnięcia. W takim wypadku adwokatowi mogą pomóc zarówno normy prawne, jak i etyczne. Tokarczyk wyróżnia siedem zasad etyki adwokackiej³². Są to zasada niezależności – adwokat jest wolnym zawodem, niezależnym hierarchicznie od jakichkolwiek podmiotów zewnętrznych, w tym organów administracji. Zasada kompetencji – adwokat posiada odpowiednią wiedzę i kwalifikacje do wykonywania czynności zawodowych, ponadto stale poszerza tę wiedzę i podnosi kwalifikacje. Zasada godności – adwokat podejmuje działania mające na celu obdarzanie go przez opinię publiczną zaufaniem, nie podejmuje natomiast działań, które mogłyby naruszyć godność zawodu, np. nadużywanie alkoholu, nieobyczajne za-

chowanie itp. Zasada tajemnicy – relacje adwokata z jego klientem mają poufny charakter, tajemnica adwokacka jest podstawą zaufania pomiędzy adwokatem a klientem. Zasada konfliktu interesów – adwokat nie podejmuje czynności, które mogłyby być przyczyną posądzenia go o stronniczość, np. reprezentowanie samego siebie lub osoby bliskiej, prowadzenie sprawy przeciw własnemu klientowi, prowadzenie innej działalności gospodarczej w kancelarii adwokackiej itp. Zasada reklamy – etyka prawnicza odróżnia reklamę usług od publicznej informacji na ich temat. W Polsce niedopuszczalna jest reklama usług adwokackich w mediach. Zasada honorariów reguluje odpłatność za usługi prawnicze. Umowa adwokata z klientem w tym zakresie ograniczona jest wysokością taryf ustalanych przez samorząd adwokacki lub organy państwa. Na gruncie etyki niedopuszczalne jest uzależnianie wysokości honorarium od uzyskania korzystnego wyroku lub jako określona część przedmiotu sporu, np. ułamkowa część uzyskanego odszkodowania.

Zakończenie

Omówione w artykule problemy etyki prawniczej jasno pokazują, że jeśli mają one być efektywnie rozstrzygnięte, etyka prawnicza musi odwoływać się do kategorii odmiennych niż prawnicze. Zwracał na to uwagę już Friedrich von

Hayek, według którego sprawiedliwość – naczelna cnota nie tylko etyki prawniczej, lecz każdego systemu etycznego – może dotyczyć tylko ludzkich działań. Teza Hayeka nawiązuje do koncepcji sprawiedliwości św. Tomasza z Akwinu

³¹ Wiele uniewinniających wyroków w karierze zawodowej adwokata sprawia, że przylega do niego opinia „skutecznego”, co może mieć wpływ na wybór tego konkretnego adwokata spośród wielu przez klientów.

³² R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, dz. cyt., s. 186-190.

oraz Arystotelesa, który definiując sprawiedliwość jako dyspozycję do działań podkreśla jej nierozzerwalny związek z naturą człowieka: „[...] wszyscy chcą nazywać sprawiedliwością tę trwałą dyspozycję, dzięki której zdolni są dokonywać czynów sprawiedliwych, dzięki której postępują sprawiedliwie i pragną tego, co sprawiedliwe”³³. Innymi słowy, filozofia Arystotelesa wzbogaca teorię austriackiego myśliciela o głębsze, metafizyczne uzasadnienie, ponieważ pokazuje, dlaczego i w jaki sposób sprawiedliwość rządów, państw, organizacji, instytucji i różnych innych podmiotów

kolegialnych jest wtórna wobec sprawiedliwości człowieka.

O tej zależności „sprawiedliwości instytucji” od sprawiedliwości człowieka powinien pamiętać każdy, kto wykonuje profesję prawniczą, zwłaszcza gdy staje on w obliczu etycznych dylematów, jakże częstych dla tego zawodu. Świadomość, że etyczne problemy należy rozwiązywać, odwołując się do kategorii pozaprawnych, filozoficznych i metafizycznych, może z pewnością pomóc uchronić niejednego egzekutora prawa od legalizmu czy formalizmu prawniczego.

³³ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, 1129a, dz. cyt., s. 168.

Justice and virtue of justice as the basis of legal ethics

Keywords: ethics, justice, virtue, law

This paper outlines the relationship between legal ethics and justice in its axiological basis. First, I have generally described what legal activity is and what are its social connotations. Then, I try to analyze the concept of justice. It has been concluded that only justice in Aristotelian account, which is a characteristic of individuals, can be the basis of legal ethics. Also, the ideas of Friedrich August von Hayek were the basis for this conclusion. Having criticized the concept of social justice, von Hayek came to

the conclusion that the concept of justice can only refer to human actions. In this sense, it is unacceptable to evaluate justice action by governments, states, organizations, institutions and various other collective entities. The implementation of justice depends on the actions of each individual man in particular lawyer. People themselves through their own behavior and sense of justice decide whether justice around us is realized or not.